การจัดการศึกษาแบบเรียนรวม

INCLUSIVE EDUCATION

นายแพทย์ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา ... จิตแพทย์เด็กและวัยรุ่น

บทนำ

การศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกกลุ่ม การจัดการศึกษาในอดีตมักแยกผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ หรือที่เรียกย่อกันว่า “เด็กพิเศษ” ออกจากระบบการศึกษาปกติ เช่น การจัดโรงเรียนเฉพาะความพิการหรือชั้นเรียนพิเศษ อย่างไรก็ตาม แนวคิดทางการศึกษาสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับสิทธิ ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของผู้เรียนทุกคนมากขึ้น จึงเกิดแนวคิด “การศึกษาแบบเรียนรวม” ซึ่งมุ่งให้สถานศึกษาเป็นพื้นที่ที่ผู้เรียนทุกคนสามารถเข้าถึง เรียนรู้ และพัฒนาไปพร้อมกันได้

UNESCO อธิบายว่า “การศึกษาแบบเรียนรวม” เป็นแนวทางที่คำนึงถึงความต้องการของแต่ละบุคคล เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมและประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้ความสำคัญเป็นพิเศษกับผู้เรียนที่เสี่ยงต่อการถูกกีดกัน หรือมีผลสัมฤทธิ์ต่ำกว่าเกณฑ์

ในบริบทของประเทศไทย พระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ. 2551 ได้รับรองความจำเป็นในการจัดบริการและความช่วยเหลือทางการศึกษาแก่คนพิการให้ครอบคลุมทุกระบบและทุกระดับการศึกษา อีกทั้งกระทรวงศึกษาธิการยังมีกรอบกฎกระทรวงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษาแก่คนพิการ ดังนั้น การจัดการศึกษาแบบเรียนรวมจึงเป็นทั้งภารกิจเชิงสิทธิมนุษยชน ภารกิจเชิงนโยบาย และภารกิจเชิงคุณภาพของสถานศึกษา

ความหมายของการจัดการศึกษาแบบเรียนรวม

“การจัดการศึกษาแบบเรียนรวม” (Inclusive education) หมายถึง กระบวนการจัดการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคน ไม่ว่าจะมีความแตกต่างทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม ภาษา วัฒนธรรม หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ได้เรียนรู้ร่วมกันในห้องเรียนและสถานศึกษาเดียวกัน โดยสถานศึกษามีหน้าที่ปรับหลักสูตร วิธีสอน สื่อการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล สภาพแวดล้อม และระบบสนับสนุนให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน

หัวใจของการศึกษาแบบเรียนรวมคือ “การเปลี่ยนระบบให้รองรับผู้เรียน” ไม่ใช่ “การบังคับให้ผู้เรียนปรับตัวเข้ากับระบบเดิม” ดังนั้น โรงเรียนแบบเรียนรวมที่แท้จริงจึงไม่ควรเป็นเพียงโรงเรียนที่รับนักเรียนที่มีความพิการเข้าเรียน แต่ต้องเป็นโรงเรียนที่มีวัฒนธรรมยอมรับความแตกต่าง มีครูที่เข้าใจความหลากหลาย มีระบบช่วยเหลือผู้เรียน และมีการจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น

UNICEF อธิบายการศึกษาแบบเรียนรวมในเชิงปฏิบัติว่าเป็นการให้เด็กทุกคนได้เรียนในห้องเรียนและโรงเรียนเดียวกัน โดยได้รับโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อชีวิต ดังนั้น การเรียนรวมจึงมิใช่การลดมาตรฐานการศึกษา แต่เป็นการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้ตอบสนองผู้เรียนทุกคนอย่างเป็นธรรม

หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของการศึกษาแบบเรียนรวม ประกอบด้วย

1. หลักสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ผู้เรียนทุกคนมีคุณค่าและมีสิทธิได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม การศึกษาแบบเรียนรวมตั้งอยู่บนความเชื่อว่าความแตกต่างไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นความปกติของสังคมมนุษย์ สถานศึกษาจึงต้องไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ตีตรา และไม่ผลักผู้เรียนกลุ่มใดออกจากระบบการเรียนรู้

2. หลักความเสมอภาคและความเป็นธรรม

ความเสมอภาคไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนทุกคนต้องได้รับสิ่งเดียวกันเสมอไป แต่หมายถึงการได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมตามความต้องการจำเป็น เช่น บางคนอาจต้องใช้สื่อเสียง บางคนต้องการล่ามภาษามือ บางคนต้องการเวลาเพิ่มเติมในการทำแบบทดสอบ หรือบางคนต้องการแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล

3. หลักการมีส่วนร่วม

ผู้เรียนควรมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และชีวิตในโรงเรียนเช่นเดียวกับเพื่อน การมีส่วนร่วมยังรวมถึงผู้ปกครอง ครู ผู้บริหาร ชุมชน นักสหวิชาชีพ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต้องร่วมกันออกแบบระบบสนับสนุนที่เหมาะสม

4. หลักการปรับสภาพแวดล้อมและลดอุปสรรค

การเรียนรวมให้ความสำคัญกับการค้นหาและขจัดอุปสรรคที่ทำให้ผู้เรียนเข้าไม่ถึงการศึกษา อุปสรรคอาจเป็นอาคารสถานที่ที่ไม่เอื้อต่อผู้ใช้รถเข็น สื่อการเรียนรู้ที่ไม่รองรับผู้เรียนที่มีความบกพร่องทางการเห็น วิธีสอนที่ไม่ยืดหยุ่น หรือทัศนคติของบุคลากรที่มองว่าผู้เรียนบางกลุ่ม “เรียนไม่ได้”

5. หลักการออกแบบการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่น

แนวคิด Universal Design for Learning หรือ UDL เป็นกรอบสำคัญในการออกแบบการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนหลากหลาย โดย UDL เป็นเครื่องมือในการพัฒนาและเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนทุกคนบนฐานความเข้าใจเรื่องการเรียนรู้ของมนุษย์ หลักสำคัญคือ ครูควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงเนื้อหาได้หลายรูปแบบ แสดงความรู้ความเข้าใจได้หลายวิธี และมีแรงจูงใจในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย

ความสำคัญ

การศึกษาแบบเรียนรวมมีความสำคัญในหลายมิติ ประการแรก เป็นการคุ้มครองสิทธิทางการศึกษาและลดการเลือกปฏิบัติโดยเฉพาะต่อผู้เรียนที่มีความพิการหรือมีความต้องการจำเป็นพิเศษ ประการที่สอง ช่วยพัฒนาทักษะทางสังคมของผู้เรียนทุกคน เพราะการเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนที่แตกต่างทำให้เกิดความเข้าใจ ความเห็นอกเห็นใจ และการยอมรับความหลากหลาย ประการที่สาม

ช่วยให้ระบบการศึกษามีคุณภาพมากขึ้น เนื่องจากครูต้องพัฒนาวิธีสอนที่หลากหลายและยืดหยุ่น ส่งผลดีต่อผู้เรียนทั้งห้อง ไม่ใช่เฉพาะผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษเท่านั้น

นอกจากนี้ การศึกษาแบบเรียนรวมยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านการศึกษา ซึ่งมุ่งให้เกิดการศึกษาที่มีคุณภาพเท่าเทียม และครอบคลุมผู้เรียนทุกกลุ่ม UNESCO ได้ใช้แนวคิด “All means all” เพื่อย้ำว่าการศึกษาแบบเรียนรวมต้องไม่ทิ้งผู้เรียนกลุ่มใดไว้ข้างหลัง

แนวทางการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมในสถานศึกษา

แนวทางการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมในสถานศึกษา มีดังนี้

1. การบริหารจัดการระดับสถานศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบาย วิสัยทัศน์ และวัฒนธรรมโรงเรียนให้เป็นมิตรต่อผู้เรียนทุกคน การบริหารจัดการควรเริ่มจากการประกาศนโยบายเรียนรวมอย่างชัดเจน การจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาที่ระบุเป้าหมายด้านความเสมอภาค การจัดสรรงบประมาณเพื่อสื่อ อุปกรณ์ และสิ่งอำนวยความสะดวก รวมถึงการพัฒนาครูและบุคลากรให้มีความรู้ด้านการศึกษาพิเศษและการเรียนรวม

พระราชบัญญัติการจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ. 2551 ระบุบทบาทในการส่งเสริมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้จัดการศึกษาสำหรับคนพิการอย่างบูรณาการ รวมทั้งส่งเสริมศักยภาพของครูการศึกษาพิเศษ ครู และคณาจารย์ให้มีความรู้และทักษะที่จำเป็น ประเด็นนี้สะท้อนว่า การเรียนรวมไม่อาจเกิดขึ้นได้ด้วยครูคนใดคนหนึ่ง แต่ต้องอาศัยการบริหารทั้งระบบ

2. การคัดกรองและรู้จักผู้เรียนเป็นรายบุคคล

สถานศึกษาควรมีระบบรู้จักผู้เรียนรายบุคคล ทั้งด้านความสามารถ ความสนใจ จุดแข็ง ข้อจำกัด สภาพครอบครัว และความต้องการจำเป็นเฉพาะ การคัดกรองไม่ควรมีเป้าหมายเพื่อแบ่งแยกผู้เรียน แต่เพื่อออกแบบการช่วยเหลือที่เหมาะสม เช่น การจัดทำแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล การปรับกิจกรรมการเรียนรู้ หรือการส่งต่อผู้เชี่ยวชาญ

3. การจัดทำแผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล

แผนการจัดการศึกษาเฉพาะบุคคล หรือ IEP เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ แผนดังกล่าวควรกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ วิธีการสอน สื่อ สิ่งอำนวยความสะดวก บริการสนับสนุน และวิธีวัดผลที่สอดคล้องกับผู้เรียนแต่ละคน การจัดทำ IEP ควรเกิดจากความร่วมมือระหว่างครู ผู้ปกครอง ผู้บริหาร ผู้เรียน และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้อง

4. การจัดการเรียนรู้ที่ยืดหยุ่นและหลากหลาย

ครูควรใช้วิธีสอนที่หลากหลาย เช่น การเรียนรู้แบบร่วมมือ การสอนเป็นกลุ่มย่อย การใช้สื่อภาพ เสียง วิดีโอ เกมการเรียนรู้ เทคโนโลยีช่วยเรียน และกิจกรรมปฏิบัติจริง การออกแบบงานควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสดงศักยภาพได้หลายรูปแบบ เช่น การพูด การวาดภาพ การทำชิ้นงาน การนำเสนอ หรือการใช้เครื่องมือดิจิทัล

5. การวัดและประเมินผลที่ยืดหยุ่น

การวัดผลในห้องเรียนแบบเรียนรวมควรเน้นพัฒนาการของผู้เรียนมากกว่าการเปรียบเทียบกับมาตรฐานเดียวกันทั้งหมด ครูสามารถใช้การประเมินระหว่างเรียน แฟ้มสะสมงาน การสังเกตพฤติกรรม แบบประเมินทักษะ และการสะท้อนตนเองของผู้เรียนร่วมกับการทดสอบตามปกติ การปรับเวลา รูปแบบข้อสอบ หรือวิธีตอบคำถามควรพิจารณาตามความจำเป็นของผู้เรียน

6. การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและสื่อสนับสนุน

สถานศึกษาควรจัดสภาพแวดล้อมที่ผู้เรียนทุกคนเข้าถึงได้ เช่น ทางลาด ห้องน้ำที่เหมาะสม ป้ายสัญลักษณ์ที่ชัดเจน โต๊ะเรียนที่ปรับได้ ระบบเสียงในห้องเรียน หนังสือเสียง สื่ออักษรเบรลล์ โปรแกรมอ่านหน้าจอ หรืออุปกรณ์ช่วยสื่อสาร กระทรวงศึกษาธิการมีกรอบกฎกระทรวงเกี่ยวกับสิทธิในการได้รับสิ่งอำนวยความสะดวก สื่อ บริการ และความช่วยเหลืออื่นใดทางการศึกษาสำหรับคนพิการ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการสนับสนุนผู้เรียนในระบบเรียนรวม

7. การสร้างวัฒนธรรมโรงเรียนที่ยอมรับความหลากหลาย

การเรียนรวมจะประสบผลสำเร็จเมื่อโรงเรียนมีวัฒนธรรมที่ไม่ล้อเลียน ไม่ตีตรา และไม่มองผู้เรียนที่แตกต่างเป็นภาระ โรงเรียนควรจัดกิจกรรมปลูกฝังความเข้าใจเรื่องสิทธิ ความหลากหลาย การช่วยเหลือเพื่อน และการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพซึ่งกันและกัน วัฒนธรรมเช่นนี้ช่วยลดการกลั่นแกล้งและสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน

บทบาทของผู้เกี่ยวข้อง

ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาแบบเรียนรวมมีหลายภาคส่วน ซึ่งมีบทบาทแตกต่างกันไป ดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษา

ผู้บริหารเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง ต้องสร้างวิสัยทัศน์ สนับสนุนทรัพยากร ส่งเสริมการอบรมครู และกำกับติดตามระบบช่วยเหลือผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารที่เข้าใจการเรียนรวมจะช่วยให้ครูไม่รู้สึกว่าต้องรับภาระเพียงลำพัง

2. ครูผู้สอน

ครูเป็นผู้ปฏิบัติหลักในห้องเรียน ต้องเข้าใจความแตกต่างของผู้เรียน ใช้การสอนที่หลากหลาย ปรับกิจกรรมอย่างเหมาะสม และติดตามพัฒนาการของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ครูยังต้องทำงานร่วมกับครูการศึกษาพิเศษ ผู้ปกครอง และผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ

3. ครูการศึกษาพิเศษและนักสหวิชาชีพ

ครูการศึกษาพิเศษ นักจิตวิทยา นักกิจกรรมบำบัด นักแก้ไขการพูด และผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ มีบทบาทสนับสนุนการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นของผู้เรียน การออกแบบแผนช่วยเหลือ การให้คำปรึกษาครู และการติดตามความก้าวหน้า

4. ผู้ปกครองและชุมชน

ผู้ปกครองเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับผู้เรียน และเป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้ต่อเนื่องที่บ้าน ชุมชนสามารถสนับสนุนทรัพยากร สถานที่ ประสบการณ์จริง และเครือข่ายความช่วยเหลือ การเรียนรวมจึงควรเป็นความร่วมมือระหว่างโรงเรียน ครอบครัว และชุมชน

5. ผู้เรียน

ผู้เรียนทุกคนควรได้รับการส่งเสริมให้เข้าใจความแตกต่าง เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น รู้จักช่วยเหลือเพื่อน และเรียนรู้การอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตย ห้องเรียนแบบเรียนรวมที่ดีจะทำให้ผู้เรียนทุกคนเป็นทั้ง “ผู้เรียนรู้” และ “ผู้เกื้อหนุนการเรียนรู้ของผู้อื่น”

ปัญหาและอุปสรรค

แม้การศึกษาแบบเรียนรวมมีความสำคัญ แต่การดำเนินงานในสถานศึกษายังเผชิญปัญหาหลายประการ ได้แก่ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าการเรียนรวมคือการรับเด็กพิเศษเข้าเรียนโดยไม่ต้องปรับระบบ ความขาดแคลนครูที่มีความรู้ด้านการศึกษาพิเศษ ภาระงานของครูที่สูง ข้อจำกัดด้านงบประมาณและสื่อสนับสนุน อาคารสถานที่ที่ไม่เอื้อต่อการเข้าถึง รวมถึงทัศนคติของบุคลากร ผู้ปกครอง หรือเพื่อนนักเรียนบางส่วนที่ยังไม่ยอมรับความแตกต่าง

อีกปัญหาหนึ่งคือ การวัดผลที่ยังเน้นมาตรฐานเดียวกันมากเกินไป ทำให้ผู้เรียนบางกลุ่มไม่สามารถแสดงศักยภาพที่แท้จริง นอกจากนี้ ระบบความร่วมมือระหว่างครูประจำชั้น ครูการศึกษาพิเศษ ผู้ปกครอง และหน่วยงานภายนอกอาจยังไม่ต่อเนื่อง ส่งผลให้การช่วยเหลือผู้เรียนไม่เป็นระบบ

แนวทางพัฒนาและข้อเสนอแนะ

การพัฒนาการศึกษาแบบเรียนรวมควรดำเนินการในระดับระบบและระดับห้องเรียนควบคู่กัน ระดับสถานศึกษาควรเริ่มจากการกำหนดนโยบายเรียนรวมที่ชัดเจน จัดตั้งคณะทำงานด้านการเรียนรวม จัดระบบข้อมูลผู้เรียนรายบุคคล และวางแผนจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ระดับครูควรส่งเสริมการอบรมด้าน UDL การจัดทำ IEP การปรับหลักสูตร การจัดการพฤติกรรมเชิงบวก และการประเมินผลที่ยืดหยุ่น

นอกจากนี้ ควรมีระบบนิเทศภายในและชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพ เพื่อให้ครูแลกเปลี่ยนปัญหาและแนวทางการสอนอย่างต่อเนื่อง โรงเรียนควรสร้างเครือข่ายกับศูนย์การศึกษาพิเศษ โรงพยาบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัย และภาคประชาสังคม เพื่อให้ได้รับความรู้และทรัพยากรที่เพียงพอ ในระดับนโยบาย ควรสนับสนุนงบประมาณ บุคลากร เทคโนโลยีช่วยเรียน และระบบติดตามคุณภาพการเรียนรวมที่สะท้อนพัฒนาการของผู้เรียนจริง ไม่ใช่เพียงจำนวนผู้เรียนที่เข้าเรียนในโรงเรียนปกติ

บทสรุป

การจัดการศึกษาแบบเรียนรวมเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างความเสมอภาคและคุณภาพทางการศึกษา เพราะเป็นการยืนยันว่าผู้เรียนทุกคนมีคุณค่า มีศักยภาพ และมีสิทธิได้รับการศึกษาในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การเรียนรวมไม่ใช่เพียงการนำผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษมาอยู่ในห้องเรียนเดียวกับผู้เรียนทั่วไป แต่เป็นการปรับทั้งระบบของสถานศึกษาให้ยืดหยุ่น เข้าถึงได้ และตอบสนองความหลากหลายของผู้เรียน

ความสำเร็จของการศึกษาแบบเรียนรวมขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของผู้บริหาร ความสามารถของครู ระบบสนับสนุนที่เพียงพอ การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน ตลอดจนทัศนคติที่เห็นคุณค่าของความแตกต่าง หากสถานศึกษาสามารถพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้ได้อย่างต่อเนื่อง การศึกษาแบบเรียนรวมจะไม่เพียงช่วยผู้เรียนที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษเท่านั้น แต่จะยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนทุกคน และนำไปสู่สังคมที่เท่าเทียม เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

เอกสารอ้างอิง

CAST. (2026). **The UDL Guidelines.** https://udlguidelines.cast.org/

UNESCO. (1994). **The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education.** https://www.european-agency.org/sites/default/files/salamanca-statement-and-framework.pdf

UNESCO. (2020). **Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all.** https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373724

UNESCO. (2026). Inclusion in education: **What you need to know about inclusion in education.** https://www.unesco.org/en/inclusion-education/need-know

UNICEF. (2017). **Inclusive education.** https://www.unicef.org/education/inclusive-education

การจัดการศึกษาสำหรับคนพิการ พ.ศ.2551, พระราชบัญญัติ. (5 กุมภาพันธ์ 2551). ใน: **ราชกิจจานุเบกษา.** เล่ม 125 (ตอนที่ 28 ก). หน้า 1-12.

บทความนี้ อนุญาตให้เผยแพร่เพื่อความรู้ได้ โดยกรุณาอ้างอิงแหล่งที่มา

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา. (2569). **การจัดการศึกษาแบบเรียนรวม.** จาก https://www.happyhomeclinic.com/sc11-inclusive-education.html
(บทความต้นฉบับ: กรกฎาคม 2569)